

Kapinyno teritorijos paviršiuje 2001, 2002, 2007 m. rasta degintinių kaulų, surinkta daugiau kaip 100 įvairių dirbinių ir jų fragmentų – ietigalių fragmentų, žiedinė segė, zoomorfinių apyrankių fragmentai, dvigubi vario lydinio karoliai, gintarinis karoliukas ir kt.

Apibendrinant 2002 ir 2007 m. tyrimų rezultatus galima teigti, kad Gerduvėnuose buvęs nedidelis, tik apie 0,5 ha plotą užėmęs II–IV ir IX–XIII a. kapinynas, stipriai apardytas žemės ūkio darbų metu. Kapinyno teritorijoje ir aplinkoje vėlesniais laikais buvę kelios sodybos. Ar šalia kapinyno buvusi vienalaikė gyvenvietė, nenustatyta.

The 2002 and 2007 field evaluations of Gerduvėnai cemetery and old settlement

During the 2002 and 2007 evaluations of a suspected cemetery site in Gerduvėnai (Klaipėda district), 5 trenches (a total area of 73 m²) were excavated. Cremated bones and over a 100 isolated finds were discovered on the surface and in the layer of ploughed soil in the territory of the cemetery. It was established that at this site a cemetery, which was located in an area of about 0.5 ha and dates to the 2nd–4th and 9th–13th centuries, had been severely disturbed in farming the area. Structures (cooking pits, several pits with no clear purpose) connected with an old settlement were discovered inside the cemetery's territory and in its vicinity. The precise chronology of the old settlement could not be determined but on the basis of the thrown pottery and stove tile sherds that were isolated finds, it is possible to state that the farmsteads here were certainly from a later period than the cemetery.

Vykintas Vaitkevičius,
Augustina Grinkevičiūtė

Bajorų kapinynas

2007 m. pagal KPD archeologinių vertybių tyrimų programą KU ir KŠM tęsė Bajorų kapinyno ir aukojimo vietos (Kietaviškių sen., Elektrėnų sav.) (A56) tyrinėjimus (žr. *ATL 2006 metais*, V., 2007, p. 146–153).

Prieš ekspediciją dr. R. Guobytės parengtas Bajorų duburio geomorfologinis žemėlapis rodo, jog vienoje pelkėtoje limninėje lygumoje telkšantys (iš š į P) Švenčiuko, Švenčiaus ir Briaunio ežerai praeityje, taip pat veikiausiai ir kapinyno naudojimo laikotarpiu buvo vienas vandens telkinys. Seniausi istorijos šaltiniai, kalbėdami apie Šuolių apylinkes, jį vadina Švenčiumi (надъ озеромъ моимъ Швен-темъ, 1612 m.). Šis faktas yra nepaprastai svarbus tolesniems tyrimams ir gali tapti svarbia kapinyno bei aukojimo vietos padėtį motyvuojančia informacija.

Archeologinės ekspedicijos metu synchroniškai buvo pradėti palinologiniai, makrobotaniniai, diatomėjų ir geocheminiai tyrinėjimai. Grėžinius Briaunio apyežeryje, 140 m į š–šv nuo kapinyno kalvos centro grėžė, grunto pavyzdžius kapinyno viršuje ir š papėdėje paėmė dr. M. Stančikaitė ir dr. V. Šeirienė. Tai leidžia tikėtis, kad jau artimiausioje ateityje bus duomenų Briaunio ežero raidos etapų datavimui, kapinyną sudarančio juodžemio sluoksnio kilmės ir kitiems svarbiems tiriamo paminklo klausimams nagrinėti.

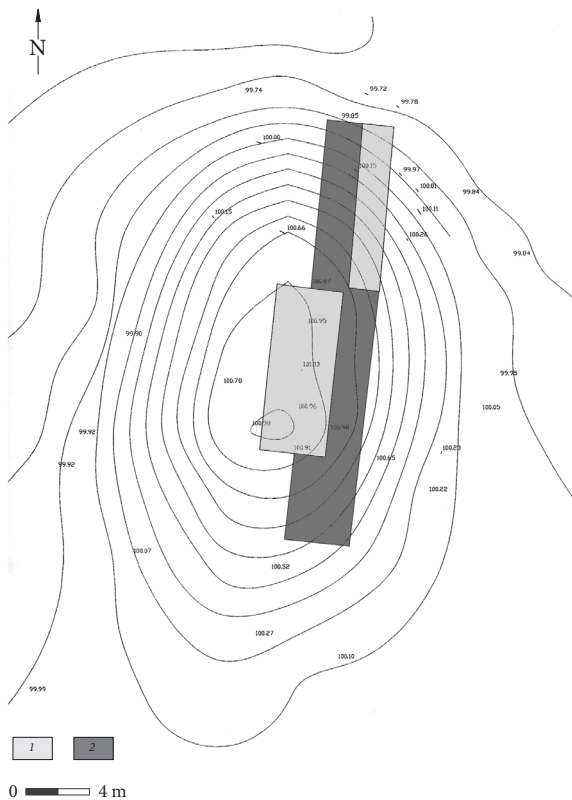
Kapinynas. Radinių aptikta santykinai mažiau negu pirmais metais, degintinių kapų horizontas – juodžemio sluoksnis su kaulais, keramikos, metalo, titnago, stiklo radiniais,

nors nežymiai, tačiau tolydžio plonėjo R kryptimi. Pabaigtas tirti 2006 m. aptiktas kapas 5, naujų radinių koncentracijų, laikytinų kapais, neaptikta.

Kapas 5 (pateikiami suvestiniai 2006–2007 m. duomenys). Duobė buvo apie 60x70 cm dydžio, netaisyklingo ovalo formos, išžesta Š–P kryptimi. Užpildas – juodžemis, vietomis humusingas. Iš viso H_{abs} 100,73–100,53 m gylyje surinkta 401 g degintinių kaulų (tarp jų ir ne žmogaus), 163 fragmentai arba 519 g keramikos, 24 individualūs radiniai. Tarp 2007 m. rastų identifikuojamų radinių paminėtinas tik pasaginės segės liežuvėlio fragmentas. 2007 m. tyrinėjimai (rastos 2 nuolatinų dantų susiformavusios šaknys) nepakeitė ankstesnės antropologinio tyrimo išvados, jog palaikai priklauso 20–40 m. moteriai (?).

2007 m. kapinyno kalvos R dalyje ištirtos 4, o Š šlaite ir papėdėje, aukojimo vietoje – 2 perkasos po 10 m² ir 0,25 pločio kontrolinės juostos tarp jų (iš viso 69,5 m² plotas) (1 pav.).

Plotas 7. Šiame plote, kaip ir kituose plotuose (8, 11, 12) kalvos viršuje, dauguma radinių rasta juodžemyje. H_{abs} 100,71–100,69 m lygyje jau ėmė ryškėti molingo žemio ploteliai ir giliau jie palaipsniui didėjo. Radiniai su nedidelėmis išimtimis buvo aptinkami tik vis dar išliekančiuose juodos žemės lopinėliuose, kurie skutant gilyn kaskart siaurėjo. Tiek dirbant mentele, tiek tikrinant tiriamą plotą metalo iešikliu šiame etape buvo akivaizdus ryšys tarp keramikos, kaulų ir individualių radinių iš vienos pusės ir juodos žemės lopinėlių (kurie vietomis atrodė tarsi kokios praeityje molyje išpaustos duobutės). Taip buvo rasta įvairios rūšies ir įvairaus dydžio radinių: įtveriamasis peilis, juostinis žiedas, geležinis kabutis ir kiti. Molingame žemyje radinių beveik nebuvo.

1 pav. Bajorų kapinyno planas: 1 – 2006 m. tyrinėjimai; 2 – 2007 m. tyrinėjimai. R. Mockaus brėž.

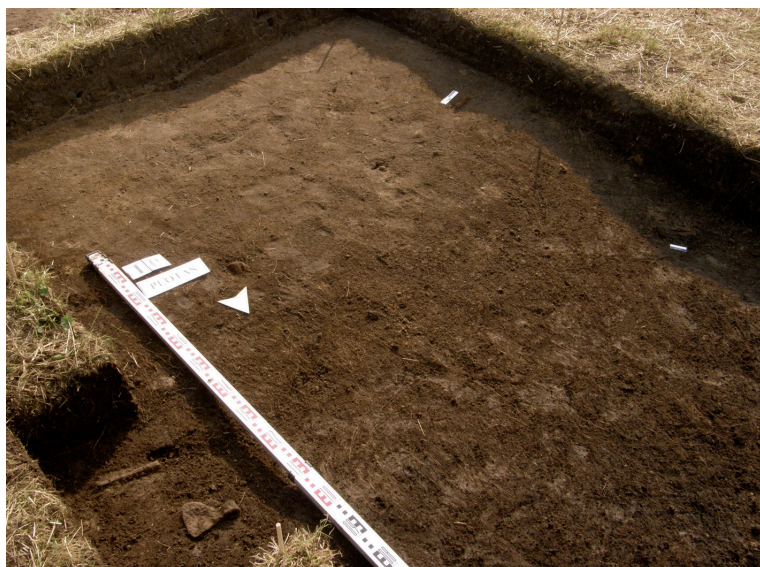
Fig. 1. The plan of Bajorai cemetery: 1 – the 2006 excavations; 2 – the 2007 excavations.

Plotas 8. Ploto tyrimai patvirtino, kad tiriamas kapinyno pakraštys. Vientisame juodžemio sluoksnyje ir paskutiniuose jo lopinėliuose tarp 5x10 cm, 10x10 cm ir panašaus dydžio žvyro akmenų (2 pav.) tik kur ne kur rasta kaulų, keramikos ir metalo radinių. Beveik 2 m tuščias tarpas tarp centrinės kapinyno dalies ir plote 8, kv. 1A–3 ir 1B ribose rasti keli radiniai (tarp jų pasaginės segės aguoninėmis galvutėmis, skustuvo ir žiedo tordiruota priekine dalimi fragmentų) patvirtino prie-

2 pav. Bajorai. Tiriama kapinyno teritorija: plotas 8 pasiekus įžemį. V. Vaitkevičiaus nuotr.

Fig. 2. Bajorai. The excavated part of the cemetery: area 8 where sterile soil was reached.

3 pav. Bajorai. Aukojimo vietos tyrimai: kirvis, ietigalis (kairėje) ir strėlių antgaliai (dešinėje). V. Vaitkevičiaus nuotr.

Fig. 3. Bajorai. The sacrificial site excavation: an axe, a spearhead (left), and arrowheads (right).

laidą, jog pavieniai radiniai iš kapų yra pasklidę nuo kapinyno centro, matyt, visoje kalvelės teritorijoje.

Plotas 11. Išmatuotas greta ploto 8 ir turėjo parodyti, kiek toli nuo kapinyno centro yra pasklidusių pavienių radinių. Juodžemio sluoksnis, būdingas visai kapinyno teritorijai, aptiktas ir šiame plote. Iš pažiūros jis buvo toks pat humusingas bei tokio pat storio kaip kitur, tačiau radinių gausa neišsiskyrė. Individualių radinių rasta vos 3, keramikos – 25 fragmentai, arba 101 g (24 šukės žiestos ir viena – lipdytos grublėtu paviršiumi), degintinių kaulų – vos 11 g.

Kv. A–1B ir iš dalies A–2B įžemyje vietoje žvyro slūgsojo geltonas smėlis, kuris rodė, jog šioje vietoje kapinyno kalva palaipsniui pereina į P papėdę.

Plote 11 dėmesį atkreipė ugnies nepalietas žoliaėdžio dantis (kv. 2B, H_{abs} 100,43 m). Tokie dantys 2006–2007 m. kapinyno P dalyje rasti jau keturi, ir vienas jų paleozoologinio tyrimo išvadose yra vadinamas galvijo krūmini dantimi (likę dantys dar nenustatyti).

Plotas 12. Išmatuotas greta ploto 11 ir daugeliu požiūrių buvo į jį panašus. Čia rasti tik 3 individualūs radiniai ir vos 19 g degintinių kaulų. Tačiau keramikos aptikta gausiau – 43 fragmentai, arba 180 g (1 lipdytos keramikos šukė grublėtu paviršiumi). Kv. A4, H_{abs} 100,48 m gylyje išsijotas ir dugno fragmentas su svastikos ženklu (iš viso 2006–2007 m. surasta 11 puodų dugnų fragmentų, paženklintų vienuodu iškilaus reljefo svastikos ženklu).

Ploto 12 ribose, įvairiose jo vietose ir gylyje (bet ypač kv. 1B–3) rasta daugiausia titnago radinių – iš viso 60 vienetų (palyginus plote 11 – 26 vienetų, plote 7 – 23 vienetų, plote 8 – 16 vienetų). Tai akmens amžiaus stovyklavietės radiniai.

Plotas 9 užima tarpinę padėtį tarp kalvos viršuje esančio kapinyno ir jos Š papėdėje rastos auکوјimo vietos. Tarp negausių kapinyno radinių paminėtini dviejų skustuvų fragmentai, stačiakampis diržo apkalas ir žvangutis, tačiau bendrame tyrimų fone bene įdomiausias kv. 2A, H_{abs} 100,50 m, rastas geležinis masyvus žvejybos kabliukas. Jis gulėjo molingame įžemyje, todėl su kapinyno naudojimu nesietinas. Tačiau dirbinys turi analogijų XIII–XIV a. archeologinėje medžiagoje (Senųjų Trakų piliavietė) ir leidžia atsargiai spėti, jog panašiu laikotarpiu, kai buvo naudojamas Bajorų kapinynas, šioje vietoje būta atviro vandens telkinio, kur buvo žvejojama dugninėmis meškerėmis.

Aukoјimo vieta. Buvo tęsiami 2006 m. pradėti šios vietos tyrimai ir į V nuo ploto 6 išmatuota kontrolinė juosta 6/10 su plotu 10. Kaip ir tikėtasi, tyrimų vieta išsiskyrė sudėtinga stratigrafija. Juodžemį čia keitė riebesnis ir pilkesnis jaurinis dirvožemis. Tolyne pelkės kryptimi jau slūgsojo durpės, o po jomis – juodo ir glitaus smėlio storumė. Pastaroji Š kryptimi tolydžio storėjo ir ties ploto 10 Š siena siekė net 26–29 cm storį. Visą tyrimų plotą Š dalį be perstojo sėmė vanduo, plūstantis iš korėto durpių sluoksnio, apsunkinęs ekspedicijos darbą.

Iš archeologinių radinių plote 10 rasti 3 susilydę žalvarinių dirbinių fragmentai bei adatos smaigalys yra sietini su kapinynu kalvos viršuje. Likę radiniai: 3 sukorodavę įtvėriamieji strėlių antgaliai, pentinis plačiašmenis kirvis, įmovinis ietigalis ir pasaginė segė atrietais galais laikytini auکوјimo vietos radiniais (3–4 pav.). Dėl pasaginės segės ir auکوјimo vietos dar galėtų kilti tam tikrų abejonų (tai pirmasis papuošalas tarp ginklų inventoriaus), tačiau jas išsklaido vienas strėlių antga-

4 pav. Bajorai. Aukojimo vietos tyrimai: strėlės antgalis vertikalioje padėtyje in situ. V. Vaitkevičiaus nuotr.

Fig. 4. Bajorai. The sacrificial site excavation: an in situ arrowhead in a vertical position.

lių, rastas vertikalioje padėtyje (apie 45° kampu), įtvara priglundęs prie šios, taip pat vertikaliai stovinčios segės lankelio.

Greta segės ir strėlės antgalio, kiek aukščiau (H_{abs} 100,22–100,23 m) rastas antrasis strėlės antgalis, deja, itin prastos būklės,

orientuotas ŠR–PV kryptimi. Už 80 cm į Š, H_{abs} 100,11 m, gulėjo trečiasis sukorodavęs antgalis, orientuotas ŠV–PR kryptimi. Už 1,6 m į R nuo išvardytų radinių, kuriuos galima laikyti viena aukojimo vietos radinių grupe, kontrolinės juostos 2 metre rastas kirvis, ašmenimis nukreiptas į PR (H_{abs} 100,13 m), su už 15 cm į P gulinčiu, smaigaliu į R–PR orientuotu įmoviniu ietigaliu (H_{abs} 100,07–100,10 m). Pastarąją radinių grupę (kirvį ir ietigalį) nuo 2006 m. plote 6, kv. B3, rasto kalavijo su dviem kirviais ir ietigaliais skyrė apie 50–60 cm atstumas.

Durpėse, kv. 5B (H_{abs} 99,82 m) ir kontrolinės juostos 5 metre (H_{abs} 99,68 m) aptikti medienos pavyzdžiai buvo perduoti Geologijos ir geografijos instituto Radioizotopinių tyrimų laboratorijai.

Po 2007 m. tapo visiškai aišku, jog aukojimo vieta – tai ne viena didelė radinių koncentracija. Vieta apima nedideles radinių grupes, kurios netaisyklingai išsidėstę 0,5–1,5 m atstumu viena nuo kitos. Iki šiol visi rasti ir su

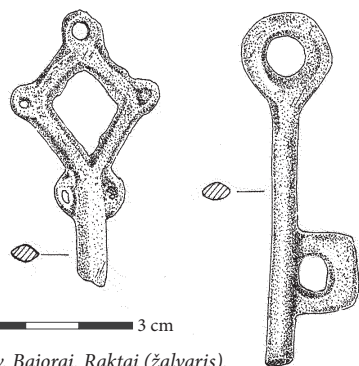
5 pav. Bajorai. Kamany, piniginės ir diržo apkalai (geležis). A. Grinkevičiūtės nuotr.

Fig. 5. Bajorai. Bridle, purse, and belt fittings (iron).

aukojimo vieta sieti dirbiniai buvo labai prastos būklės, vizualiai atrodė ugnies neliesti.

Iš viso tyrinėjimų metu surasti 166 mezo-lito – ankstyvojo neolito titnago radiniai, visi su didesne ar mažesne patina, labai apzulinti, nemaža dalis – pabuvoję ugnyje. Kai kurie šių radinių gali būti antrinio panaudojimo. Nustatyta gana daug dirbinių: 2 skaldytiniai, 2 grandukai, 2 peiliai, 2 ašmenėliai, gremžtukas, 3 neaiškos paskirties dirbiniai ir 15 skelčių bei nuoskalų. 1059 rastų keramikos fragmentų (bendro 2,851 kg svorio) sudėtis tokia: 319 sienelių ir 613 smulkių jų fragmentų, 84 pakraštėliai, 41 priedugnių ir dugnų fragmentas (iš jų 6 paženklinėti svastikos ženklais). Tik 2 šukės (abi sienelių dalys) buvo lipdytos grublėtu paviršiumi keramikos.

Iš viso surinkta 1,634 kg osteologinės medžiagos, kurioje, be žmonių degintinių kaulų, antropologinio tyrimo metu paleozoologiniams tyrinėjimams buvo atrinkta perdegusių ir ugnies neliestų gyvūnų kaulų. Kaip ir 2006 m. antropologinį degintinių žmonių kaulų tyrimą (atliko prof. R. Jankauskas ir dokt. L. Kurila) apsunkino specifinė jų morfo-

6 pav. Bajorai. Raktai (žalvaris).
S. Mikšaitės pieš.

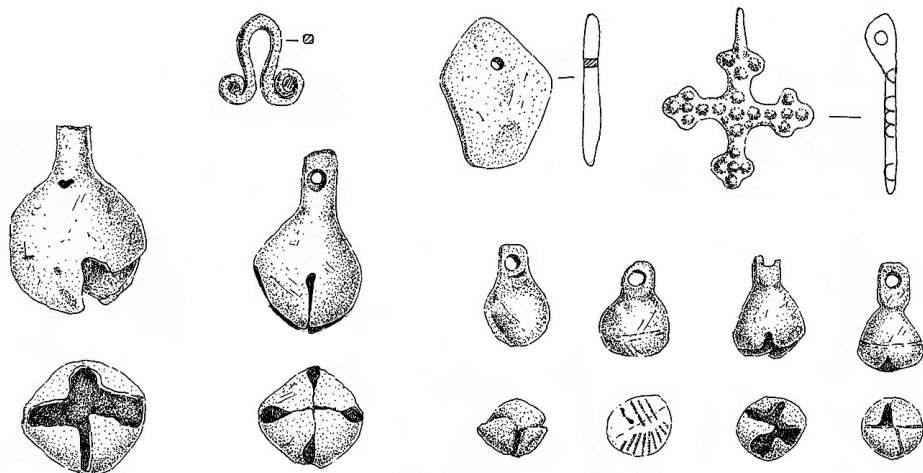
Fig. 6. Bajorai. Keys (bronze).

logija: kaulai smulkūs, apsitrynę, apdilusiais kraštais. Tarp jų faktiškai nėra epifizų ir kitų trapesnių fragmentų. Dominuoja diafizės ir kaukolės skliauto fragmentai, tiesa, randama pavienių dantų.

7 pav. Bajorai. Kabučiai ir žvangučiai (geležis, akmuo ir žalvaris). S. Mikšaitės pieš.

Fig. 7. Bajorai. Pendants and crotals (iron, stone, and bronze).

Atliktas 2006 m. rastos osteologinės medžiagos paleozoologinis tyrimas rodo, jog visų kapinyno teritorijoje surastų gyvūnų kaulų vertinti vienodai negalima. Ypač tai pasakyti na apie žuvies kaulą, pelėno (*Arvicola terestris*) priekinių dantių, taip pat graužiko stipinkaulį bei dvi smulkių graužikų kaukoles, surastas 2007 m. Tačiau tokie radiniai kaip šuns uodegos slanksteliai kape 7, prie kapo 5 ir, matyt, kape 6 („mėsėdžio uodegos slankstelis“) suteikia unikalios informacijos apie laidosenos ritualą.

Nors 2007 m. tyrinėjimai pateikė dar vieną neabejotinai žirgo ekipuotei priskirtiną radinį (kamanų apkalą; 1995 m. rastas apyuodegis, o 2006 m. – karčių įvija), tačiau paleozoologinio tyrimo išvados šiuo klausimu nieko nesakoma.

2007 m. surasti 362 žalvario, geležies, stiklo, sidabro ir akmens dirbiniai bei jų fragmentai (5–7 pav.). Intriguoja ugnies nepaliestas žalvarinis kryželio formos kabutis, pagal analogiškus radinius griautiniuose kapuose Krievikiškyje, Obeliuose ir kitur datuojamas XIV a. pabaiga – XV a. I puse. Jis akivaizdžiai disonuoja su Bajorų kapinyno archeologiniu kontekstu (mirusiųjų kūnų deginimas, gyvulių ir ginklų aukojimas ir kt.) bei dar kartą patvirtina, jog vėlyvosios senosios lietuvių religijos ir ankstyvosios krikščionybės santykių Lietuvoje būta kur kas sudėtingesnių, nei atrodė žvelgiant vien per materialinių atitinkamo laikotarpio radinių prizmę.

Atskiros dėmesio nusipelnė trys sukapoto sidabrinio žiedo lankelio dalys, kurių svoris (0,426 g, 0,499 g ir 0,613 g) iš esmės atitinka pirmųjų lietuviškų monetų svorį ir dar kartą

patvirtina, jog Bajorų kapinyno atveju turime kalbėti apie monetinį laikotarpį. Beje, kartu tai pirmas atvejis Lietuvos archeologijoje, kai rasti tokie smulkūs sukapoto dirbinio fragmentai priklauso tam pačiam papuošalui.

Bajorai cemetery

In 2007 KU and KŠM continued the excavation of Bajorai cemetery (Central Lithuania, Elektrėnai municipality). At the same time the excavation of the site was begun using natural science methods.

A total area of 69.5 m² was excavated on top of the hill (in the territory of the cemetery) and at its N foot (sacrificial site) (Fig. 1). The cremation horizon diminishes to the NE, E, SE but the relatively smaller number of bones, pottery, and bronze, iron, and other finds, which date to the late 14th – early 15th century and were found in it, do not show any change. The excavation of burial 5, which was discovered in 2006, was completed. No new concentration of finds, which should be considered an individual burial, was found.

3 arrowheads, a broad axe, a socketed spearhead (Figs. 3–4), and a penannular brooch with rolled terminals were found at the sacrificial site (area 10). It became clear that the sacrificial site includes small find groups, which are irregularly arranged at intervals of 0.5–1.5 m from each other.

A total of 1.634 kg of osteological material was found: cremated human bones and a certain number of animal bones, 362 bronze, iron (Figs. 5–7), glass, stone, and silver finds, 1059 pottery sherds (2.851 kg), and 166 finds from a Mesolithic – Early Neolithic camp site.